

нуждающуюся в описательном переводе, как это необходимо для людей, не знакомых с жизнью в Израиле. Это слова: **кнессет, хула, пита, шакишка, хумус, кипа, бурекас, купат холим, битгах хова (макиф)** и др.

Ко второй группе мы относим те слова, которые без труда могут быть переведены на русский эквивалентными лексическими единицами, и их использование представляется излишним. **Тахана мерказит** (центральная автобусная станция), **мишгара** (полиция), **ханут** (магазин), **мусах** (сараж), **типуль** (уход, осмотр), **мэтапэлэт** (няня, сиделка), **шук** (рынок), **хатуна** (свадьба), **улам** (зал торжеств) и масса других аналогичных слов. Порой можно слышать предложения, наполовину состоящие из ивритских слов, полностью подчиненных грамматическим законам русского языка, т. е. слова иврита, никогда не изменяющие окончаний, неожиданно получают иное звучание в сочетании с падежными окончаниями русских существительных: *Машина была в мусахе на типуле. Встретимся на тахане мерказит. У нашего ребенка новая метапелет. Я был на шукке. Мы идем на хатуну. Хатуна будет в новом уламе.*

Наблюдается и образование глаголов по русским моделям от ивритского корня: *иомерить* (охранять, сторожить), *метапелить* (ухаживать), *никаёнить* (заниматься уборкой). Но нами не было замечено подобных новообразований, обозначающих более престижный род занятий.

Менее заметными, на первый взгляд, но не менее значимыми являются нередкие случаи нарушения порядка слов в предложении под влиянием иврита, нарушения глагольно-именной и семантической сочетаемости слов. Это наблюдается не только в разговорной речи (в констукциях типа: *Я не знаю, или он придет сегодня; Это берет время; Ему дали укол.*), но проникает и в письменную речь – газеты, переводы статей и художественной литературы.

И вот в переводах появляются фразы типа: *Когда исполнилось мне 8 лет, брат мой Эммануэль был переведен из нашей общей детской. Мой муж купил просторный книжный шкаф. Мы не знали, что цветы в вазонах склонны к увяданию. И все же я решила удалить его кровать из комнаты. Грядет осень. Мы между собой порешили, что выкрасим стены в веселые тона. Я клянусь собой (вместо ругаю) на этом языке.*

Мы абсолютно уверены, что в сохранении родного языка и освоении нового языка и новой культуры огромную роль играет отношение каждого эмигранта (в Израиле – репатрианта) к этой новой культуре и языку, который дает возможность с ней познакомиться. Насколько сознательно он это делает, велико ли его желание стать частью той страны, в которой он живет, в которой он живет, узнать и понять ее культуру, ментальность, познакомиться с литературой не в переводе, а на языке оригинала.

Здесь каждый делает свой выбор. И либо продолжает жить в привычной языковой среде периодически нарушаемой вторжением второго языка (которому не всегда рады) и в полной уверенности, что не существует другой литературы и культуры, кроме уже знакомой ему, либо он становится полноправным участником новой языковой и культурной жизни, узнает новый мир, владея не конкурирующими друг с другом языками, а помогающими ему по-новому взглянуть на свой родной язык и сохранить его.

В статье были затронуты лишь некоторые аспекты взаимодействия русского языка и иврита на современном этапе. Исследования в этом направлении представляются актуальными и требуют всестороннего описания языковых процессов, протекающих как в среде русскоговорящих, так и среди ивритоговорящих израильтян, изучающих русский язык.

Использованная литература

1. Гури И. Иврит и русский: языки далекие и близкие // Очерки истории иврита. Сборник статей. – Тель-Авив: Иврус, 2000. – С. 79-109.
2. Гури И. Источники фразеологии современного иврита // Иврит – язык возрожденный. Сборник статей. – Иерусалим: Библиотека – Алия, 1990. – С.139-155.
3. Москович В. Русско-ивритские языковые контакты // Иврит – язык возрожденный. Сборник статей. – Иерусалим: Библиотека-Алия, 1990. – С. 157-176.
4. Подольский Б. Беседы об иврите и о многом другом. – Тель-Авив: СэфэрИзраэль, 2004. – С. 148-180.
5. Бахат Ш., Мишор М. Милон баһовэ. Милон шимуши лэиврит тикнит. – Ирушалаим: Сифрит Маарив вЭИтав, 1995 (Современный словарь. Практический словарь нормированного иврита).
6. Moskovich, Wolf (1978): Interference of Hebrew and Russian in Israel // Slavica Hierosolymitana. – Jerusalem: V. 2, 215-234.

Роменська А. В.

СПІЛЬНІСТЬ ВОКАБУЛЯРУ ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ (СЕМАНТИКО-ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Явище, про яке йдеться, пов'язане з проблемою мовних контактів. З давніх давен перетинання та взаємодія різномовних людей призводили до різноманітних наслідків щодо їхньої рідної мови. Взаємні проникнення існують у вигляді запозичень або у вигляді так званого «сліду» [1], або інакше паралельного існування тієї ж самої прадавньої форми слова в різних мовах, де ця форма змінюється та розвивається за законами мови – запозичувачки, зберігаючи при цьому початкову семантичну складову.

Між тим фондом, який складається з запозичень, що як такі фіксуються в лексикографічних джерелах та становлять біля 10% у кожній мові, і основним лексичним лексиконом, насиченим відголосами прадавніх коренів, є значна різниця. Лексеми спільного походження не фіксуються як запозичення, мати всі ознаки автохтонних, одвічних, мати розгалужену систему словотворення, залишаються не поміченими в тлумачних словниках. Вони виявляються тільки при етимологічному дослідженні.

Прадавній лексичний склад французької мови майже стовідсотково склався з кореневих морфем латини. Інші мови, що склалися на території Європи, зазнали впливу латинської мови, її лексичних одиниць, в тому числі через французьку мову, або ще через посередництво інших мов.

Через давні запозичення процеси асиміляції та адаптації, багато з лексем, спільних у французькій та українській мовах, виявилися невпізнанно зміненими, що дозволяє вважати їх питомими українськими словами. Така доля особливо торкнулася того фонду, який є спільним для груп споріднених мов. У східно-слов'янських

мовах, в тому числі і в українській, є чимало корінних морфем, спільних для них усіх. Фактор спільності дещо затьмарює картину давніх запозичень: наявність численних похідних давніх часів схиляє до думки про виникнення вперше тієї чи іншої лексеми на національному ґрунті.

За останні майже сто років ті запозичення (у вузькому розумінні цього слова), що зафіксовані в спеціальних словниках, належать здебільшого до калькованих з російських джерел та складають лексикон так званих інтернаціоналізмів.

Картина запозичень з французької мови в українську, представлена, наприклад, у другому виданні словника запозичень [2], може бути підтвердженням цього положення. З 1039 слів, що, за даними цього словника, прийшли з французької мови в українську, немає жодного (за виключенням слова *валіза*), яке би відрізнялося від тих, що наводяться в російських словниках лексики іноземного походження. Мало які з них належать до розмовної мови. Майже всі вони проникли в українську мову в часи бурхливого розвитку науки, техніки та суспільства. Проте, поза увагою залишаються так звані «запозичення», з тих давніх часів, коли мови тільки-но формувалися і збагачувалися іноземною лексикою внаслідок ранніх міграційних процесів, мореплавання, географічних відкриттів, воєн, тощо.

Зрозуміло, що такі слова часто не сприймаються як запозичені, не мають відповідних позначок у тлумачних словниках, мають розгалужені словотвірні гнізда, бо пройшли довгий шлях асиміляції, словотворчих змін, адаптації в рамках кожної з мов. Інтернаціональні запозичення виглядають як неологізми поруч з такими стародавніми лексемами.

З огляду на повне, або майже повне співпадіння фонетичного складу кореневих морфем та повне співпадіння їхньої семантичної складової, спокусливою є ідея вважати, що відповідні слова є спільними для цих двох мов в дещо іншому вимірі. Існували часи більш давньої міграції мов і народів, коли мова народу більш розвиненої і впливової на той час у світі території передавалася до менш впливової.

Візьмемо для прикладу українське *грабарка*, та французьке *grabat*. Українське слово виглядає як автохтонне, має велике гніздо похідних *грабарка*, таких як *грабар*, *граблі*, *гребти*, *загрібати*, *заграбастати*, *грабувати* і т. п.

В останньому випадку іменник *грабарка* не має позначки про запозичення [3], функціонує в мові в розгалуженому вигляді, з великою кількістю похідних. Слово *грабар* трактується в українському тлумачному словнику, як *гробокочач* [4: 292].

Іменник *grabat* трактується французьким тлумачним словником [5: 797], як «*Lit misérable où l'on souffre*», що перекладається дослівно як «*Жалюгіоне ліжко, де хворіють*». У художній літературі цей самий вислів вживається в значенні «*передсмертна постіль*» – «*Le malheureux gisait sur un grabat*» [5: 797].

Одне з донецьких передмість має назву «*Грабарі*». Воно розташоване поблизу цвинтаря. Грабаркою користуються для закидання могили. Опосередковано *grabat* та «*Грабарі*» пов'язані поняттям «*смерть*, *цвинтар*», що дає додаткову підставу вважати ці два слова спільними як на формальному (фонематичний склад), так і на змістовному (семантичний та концептуальний) рівні та мають відношення до значення «*агент*, *інструмент*, *дія*». Про пряме запозичення в українську мову з французької говорити не можна, бо словники запозичень цього не фіксують.

Проте з дидактичної точки зору спокусливою є ідея вважати українське *грабарка* вкоріненим в давні часи і спільним французькому *grabat*. Останнє датується початком XI ст. як похідне від лат. *grabatus*, яке, в свою чергу походить від гр. *krabbatos*, *lit de repos* (ліжко для відпочинку).

Дані етимологічних досліджень вказують на те, що корінь *grab*, *grabat* є однією з рефлексій індоєвропейських коренів *kes / ker / ger etc.*, зокрема в укр. *грабати*, *гребти*, *греб(ув)ати* «зневажати», *грабувати*, *граблі*, *гребля*, та в деяких інших мовах, наприклад рос.: *грести*, *грабить*, *грабеж*, *погреб*, *гроб*, *погребать*, *гребу*, *грабли*, англ.: *grave* – «*домовина*», «*могила*», герм.: *скребти*, *хватати*, та деяких інших [6: 35]. Корені *kes / ker / ger etc.* об'єднуються в одному семантичному полі механічної дії на тверді тіла – «бити (і доводити до смерті), . . . копати, рити, . . . встромляти . . .». У центрі семантичного поля опиняється уява про смертність живих істот та тлінність речей – їхньої загибелі від таких дій [6: 15]. Таким чином, зважаючи на спільність індоєвропейських коренів, за цими даними *грабарка* та *grabat* можуть бути віднесені до одвічних слів, кожного у своїй мові. Такі слова могли виникати в процесі формування мов під впливом мов нащадків класичних цивілізацій. Інша справ, яким чином цей вплив здійснювався.

Або інше українське слово *шарпак* (зневажл.) – *голодренець*, *обідренець*, що має також розгалужену структуру словотворення: *шарпаніна* (розм.) – *безглузде*, *метушливе ходіння*, *безперервна біганина*, *старий*, *зношений*, *подертий одяг*, *дрантя*; *шарпати* – *смиканням тягти когось*, *щось*, *рвучко смикати за щось*, (розм.), *штовхаючи*, *сіпаючи зрушувати щось із місця*, *надавати руху*, *дії*, і т. п. *шарпання*, *обишарпанець* – *людина*, *вдягнена у поганій, зношений одяг*, *обідренець*, (зневажл.) *незamoжна людина*, *обишарпаній* (розм.) – *який має поганий, занедбаний вигляд*, напр. *обишарпана хата*. Позначки про іноземне походження так само відсутні в тлумачному словнику української мови [4: 971].

Однак, французький етимологічний словник наводить слово *charpir*, датоване XI ст. – *carder*, *déchirer* – *розривати*, від нар. лат. *carpire*, (*carpo*, *carpisculum*, *scarpa*) з подальшим похідним *écharper* (*escharpir*) XV ст. – *розривати на шматки* [7: 241].

Так само з рефлексів індоєвропейського кореня (*s)ker* впливає, що похідне від нього українське *корпати* зі значенням *колупати* [4, 24] могло привести до *шарпати*, звідки всі вище наведені з тлумачного словника похідні, які об'єднуються навколо семантичного поля «здійснювати дії, що погіршують стан кого – небудь або чого – небудь».

Ось чому, на нашу думку, загальна картина спільного вокабуляру може і повинна бути доповнена дослідженнями з етимології української літературної та особливо розмовної лексики загального вжитку, зокрема ще й такої, де спостерігається, наприклад, французький «слід».

Шмат, *шмат(ок)* – кусень, частина, відділена, відрізана від чогось, має широку морфологічну та особливо семантичну деривацію, що вказує на доволі давно присутність цієї лексеми на українському ґрунті.

Morceau – 1120, anc. fr. *mors* (XII-XVs.). *mors* 1112, *Voy. Saint Brendan*, *morsure*, lat. *morsus*, *morsure*, de *mordere*, *mordre*

Фонетичної схожості між укр. *шматок* та фр. *morceau*, на перший погляд, не спостерігається. Про пряме запозичення говорити не можна так само тому, що відсутнє навіть датування української лексеми. Але більш детальний розгляд генетичних коренів (МΣ) з їхніми фонологічними варіантами у вигляді метатез (*sm*) та подальшою зміною спірантів *s* < *ш* наводить на думку про можливу спільність. Тим паче, що семантична складова повністю співпадає.

Паркан – *стіна, звичайно дерев'яна, яка обгороджує або відгороджує що-небудь; огорожа. Живий паркан – щільна вузька смуга кущів або дерев, яку вирощують з метою відгородити або обгородити що-небудь*. Позначки про датування відсутні. Позначка про корінь свідчить про те, що в українській мові слово є повністю кореневим. Проте з дефініції випливає семантична спільність з французькою та англійською морфемою *parc* / *park* зі спільною дефініцією *загорожа*.

Відповідно, французький етимологічний словник наводить відомості про те, що *parc* – датується 1155, *Wace*, bas lat. – давня латина *parricus* (VIII s. *Loi des Ripuaires*), d'un prélatin – з пралатини *parra* – *perche* – «жердина» [7].

Спираючись на ці відомості, морфологічний аналіз слова *паркан* в українській мові має бути змінений на *парк/ан*, де парк є кореневою морфемою, а *-ан-* суфіксом. Можливо так не відбувається тому, що суфікс *-ан* не є продуктивним для іменників – неживих істот. Якщо припустити, що коренем є *парк*, то він має розгалужену мережу морфологічних та семантичних похідних. В тлумачному словнику від *паркан* наводиться тільки одне похідне *парканчик*, в той час як парк дає *паркувальний*, *паркувати*, *паркуватися*.

Шкіра (шкура) – «Сучасний тлумачний словник української мови» 2006 року не має поміток ні про датування, ні про походження, тобто вважається, що слово належить до одвічного слов'янського лексикону. Різниця в значенні цих двох слів української мови полягає в тому, що в літературній мові перше означає «зовнішній покрив тіла людини, тварин», та «матеріал, одержаний після певної обробки шкури вбитої тварини», друге – «зовнішній покрив тіла тварин» та «матеріал, одержаний після певної обробки шкури вбитої тварини», а також в розм. мові «шкірний покрив людського тіла, шкіра». Тобто маємо два фонетичні варіанти одного кореня, де чергування «і – у» є рідкістю.

Слово французької мови, яке охоплює поняття, що відображене в українському двоваріантному «шкіра – шкура», та вживається з тим самим значенням у сучасній мові, є «*cuir*», що вважається похідним від лат. «*corium*», відоме від XI століття [5].

Існує також елемент «*cuti*» – «походженням від лат. «*cutis*» – «шкіра». Пізніше, вже у XVI ст. слово «*cutis*» було замінено у французькій мові на «*peau*» виключно зі значенням «шкіра людини» [7].

Це був період формування наукових термінологій через пізні запозичення з латини. «*Cutis*» у вигляді складової частини слова ввійшло до медичної термінології: *cutané*, *sous – cutané*, *cuticule* та ін.

До понять різних типів покриву відноситься поверхнева оболонка об'єктів живої природи, наприклад, стовбурів дерев. Словом, призначеним для найменування цього поняття у французькій мові, є «*écorce*» походженням з латини від «*scortum*» – «покрив», [7] від якого, за припущенням французьких лінгвістів, могло з'явитися «*écorcher*» – «обдирати шкіру» від лат. «*excorticare*» з префіксом «*ex*», залишивши в медичній термінології «*scort*» у вигляді «*cortex*».

Індоевропейські співзвуччя проглядаються в описаному відомому корені (*s*)*ker*, що покриває перелік значень: «*кора, тверда поверхня, (зрізати поверхневий шар)*». Серед похідних, в результаті фонетичних змін, в слов'янських мовах наводяться можливі «*кравець, скорняк, шматок, чиркати*» [8]. Чергування в групі – *ск – шк*. – прослідковуються в українській мові, іноді літературній, іноді діалектній, і дотепер: *склянка – шклянка, скоринка – шко(у)ринка*.

Таким чином, різнобарвність найменувань на позначення поняття покриву об'єктів живої природи, особливо людини, в стародавньому світі була виправданою найважливішим значенням цієї частини об'єктів для захисту та збереження життя людини. Звідси існування декількох різних найменувань поля цього поняття ще у латинській мові, таких як: «*corium, cutis, scortum*» та «*peau*» від «*pellis*». Останнє почали вживати замість «*cuir*» на позначення шкіри людини.

Отже, в українському слові «шкіра» з невизначеним походженням, тобто слові, що вважається за одвічне, бо не відноситься також і до запозичених слів, можливо розгледіти слід санскриту корінь –ΣК–, а також споріднені за значенням слова латинської мови XI-XII століть.

Схожість з французькими лексемами проглядає:

По-перше, там, де є великий ступінь спільності кореневих морфем при повному спільності семантики : *терен* – фр. *terrain*, *брутальний* – фр. *brutal*, *амбітний* – фр. *ambitieux*, тощо.

По-друге, там, де на поверхні помітні фонетичні переходи:, *капелюх капелюшок* – фр. *cap*, XII s. (*mot prov*; lat. *caput, capitis* – фр. *tête*, it. *capeline cappellina*), а також (lat. *caput, capitis* – фр. *tête – capitonner*, 1546 Rab. – se *capitonner*, se *couvrir la tête*) – покрити голову [7: 122]. Не виключено, що *шапка* походженням від фр. *chapeau* кінець XI с., від лат. *pop. capellus*, зменшувальне від *sarpa*, що означало також «вінок із квітів» (*couronne de fleurs*) до XVI ст., коли фонетичні зміни відбулися на рівні палаталізації [к] [7: 141]. Хоча існує зауваження, що слово *la chapka*, що означало до 1871 року у французькій мові «головний убір воїнів під час першої імперії», має польське походження [7: 142]. *Каукем* – фр. *casquette* (французький варіант ісп. *casco*, 1591, de *cascar*, *briser*, du lat. *quassicare*, *casser le crâne* – розбивати череп, et par métaph. *casque – coiffe pour la tête du guerrier – головний убір воїна*) [6: 129], *оцет* – фр. *acide*, *цибуля* – фр. *ciboule*, (1180, fin XII s. *Roman d'Alexandre*; prov. *cebola*, dimin.

de saera, oignon) [7: 153]. Знайдено також свідчення іншого словника про те, що сама рослина (*цибуля*) є за походженням з Сибіру [8: 225].

Таким чином, неповний перелік наче б то одвічних одиниць української лексики, спільних з французькими лексемами давніх часів на фоні індоєвропейських коренів, іноді через посередництво інших мов, дозволяє мати дещо ширшу панораму гуманітарних стосунків різних народів та формування різних мов і з певною користю може слугувати справі навчання іноземній мові.

Джерела та література

1. Трубачев О. Н. Несколько древних латинско-славянских параллелей. Этимология // Наука. – М., 1973. – С. 3-16.
2. Сучасний словник-мінімум іноземних слів. – К.: Довіра, 2002.
3. Етимологічний словник української мови, т. 1.
4. Сучасний тлумачний словник української мови. – Х., 2006.
5. Le petit Robert, Paris, 1969.
6. Юдин-Рипун И. Н. Краткий семантико-этимологический справочник: славистика и романо-германистика. – К, 2004.
7. Dubois J., Mitterand H., Dauzat A. Dictionnaire d'étymologie. Larousse, Paris, 2001.
8. Dictionnaire encyclopédique des noms communs, Larousse Paris, 1994.

Руденко Н. А.

«ОБМАНУТЬ» И СРЕДСТВА ЕГО ВЫРАЖЕНИЯ НА УРОВНЕ РЕЧИ

Наше исследование выполнено в рамках функционального подхода к изучению языка. Изложим здесь его некоторые положения.

В основе понимания «функции» лежит принцип специализации и назначения. Функция реалии – это то, что порождает ее существование, то, для чего эта реалия предназначена. Язык с точки зрения функционального подхода – это не система знаков, а орудие регуляции, имеющее знаковую природу. Идеальная система социальномного опыта – и это принципиально для функциональной семантики – является одной из форм существования подсистемы номинации естественного языка – формой существования на уровне языковой абстракции. На уровне типов система номинации эксплицируется множеством слов и словосочетаний. При этом предназначением этой знаковой по природе сущности является номинация.

Один и тот же сигнификат в различных ситуациях может быть эксплицирован на уровне типов различными знаками – словами и словосочетаниями. Их выбор зависит только от говорящего, от целей его речевого акта, от его понимания ситуации, в которой он находится (здесь учитывается и количество реципиентов, и их личностные характеристики, мотивы, потребности и т. д.). Иначе «коммуникация вполне может оказаться неудачной как в процессе кодирования, если отправитель выбирает языковые выражения, которые неадекватно отражают то, что он хочет передать, так и в том случае, когда получатель декодирует нечто, отличное от того, что имел в виду отправитель» [2; с. 94].

Очень ярким примером неудачного выбора экспликации сигнификата может послужить пример, приведенный Р. М. Блакаром: «когда мы слышим вне контекста высказывание Peter beat John [Питер побил Джона. – Н. Р.], невозможно понять, то ли Питер выиграл забег, в котором они оба участвовали, то ли он ударил Джона палкой» [2; с. 93].

Следовательно, для реализации регулятивной функции языка подсистема номинации устроена так, чтобы один сигнификат имел несколько вариантов экспликации в различных ситуациях номинации.

Причиной существования множества вариантов экспликации семантемы (единицы системы номинации) на уровне типов является существование множества различных типовых ситуаций, в которых семантема должна быть реализована. С этой особенностью реализации вариантов семантемы связано понятие «позиция», которую А. Н. Рудяков определяет как «совокупность условий, определяющих осуществляемый говорящим выбор одного из возможных способов экспликации языкового понятия» [13; с. 79].

Проиллюстрируем это положение примером: допустим, Вас кто-то пригласил поучаствовать в чем-л. Кто-то третий, оценивая это что-л., может сказать либо: его *вовлекли* в дело (положительная оценка), либо: его *втянули* в это (негативная оценка). На наш взгляд, некоторые элементарные знания в области устройства и «работы» языка (с функциональных позиций) и в области психологии породили такое многообразие книг типа «Как стать успешным человеком», «Как добиться успеха», «Искусство убеждения», «Как стать настоящим...» и т. п.

Проблема создания типологии позиций, способной объяснять и прогнозировать выбор конкретного варианта семантемы в конкретной ситуации номинации, является одной из самых важных задач функциональной семантики [13].

Предлагаемая работа является частью диссертационного исследования, посвященного функционально-семантическому описанию лексической группы «нефизическое воздействие на человека», которое предполагает три этапа: 1) от формы к содержанию; 2) от содержания к средствам выражения; 3) от содержания к средствам выражения в конкретной позиции.

На первом этапе основным инструментом исследования становится компонентный анализ, итогом которого «является собственно лингвистическая форма представления на уровне языковой абстракции системы языковых (регулятивно предназначенных) понятий – иерархия семантем, существующих на этом уровне языка в форме иерархически упорядоченного набора сем» [13; с. 119].

Второй этап – это компонентный синтез. «Итогом компонентного синтеза является «собственно языковая» форма существования лексики естественного языка – множество слов и словосочетаний» [13; с. 119].

Третий этап – это этап движения «от содержания к средствам выражения в конкретной позиции», предполагающий моделирование иной формы существования семантемы – её существование на уровне речи.